

Ami a térképről (részben) leolvasható

Vaskút társadalmi szegregációjának „lenyomata” belterületi térképeken

IVÁN LÁSZLÓ

Már-már közhelyszerű megállapítás, hogy hazánk lakosságának földrajzi tudása meglehetősen hézagos. Nap mint nap tapasztalható, hogy az átlagos magyar állampolgár térbeli ismeretei, tájékozódó képessége igen sok kívánnivalót hagy maga után. Különösen feltűnőek a hiányosságok a térképhasználat, a térképről leolvasható információk megértése és alkalmazása terén, holott a térkép „beszél” szemlélője számára – érően vizsgálva jeleit, vonalait és rajzolatait – a településre vonatkozó ismeretek gazdag tárházát nyújtja használatjának. Jelen tanulmányban a térképolvasáshoz kívánunk segítséget adni oly módon, hogy szemügyre vesszük a földrajzi tér „leképezési” formáját, azaz a *térképet*, pontosabban egyetlen település *konkrét belterületi térképeit* kívánjuk megvizsgálni, s belőle társadalomtudományi ismeretekhez, következtetésekhez igyekszünk jutni. Példánkban egy dél-alföldi telepésfalu, Vaskút társadalmi területi jellemzőinek alakulását próbáljuk meg a térkép segítségével nyomon követni.

Földrajzi helyzet és természeti környezet

Vaskút mintegy 4000 lakosú észak-bácskai, városkörnyéki község, Baja városától D-re (mintegy 7–8 km-re). (A község főutcáját a Baja–Zombor közötti 5506 sz. alsóbbrendű közút alkotja.) A településtől D-ebbre (kb. 16,5 km-re) Bácsszentgyörgy után húzódik a jugoszláv határ, ahol jelenleg határátkelőhely nem működik.

A község belterülete – mint az adott mikrorégió településeinek igen nagy hányada (pl. Gara, Nagybaracska, Bátmonostor, Baja, Érsekcsanád, Sükösd, Császártöltés, Kecel, Kiskőrös stb.) esetében –, a dunai ártér és a kiskunsági homokhát találkozási pontjait adó, 100 m tszf-i magasságú, löszsel borított hátságperem – az ún. Telecskai (Kecel–bajai) magaspárt – területén helyezkedik el. Ez Vaskút esetében úgy jelentkezik, hogy a Homokhát (Illancs) fenyő- és akácerdővel fedett, magasabb, szárazabb térszíne a község belterülete tájékán lankásan olvad bele a Bácskai löszös síkság magasártéri, vizenyős löszterületébe.

A község beépített területének DK-i negyede található csak az Igali-főcsatorna, ill. a Körös-ér (Vaskúti-csatorna) mélyebb fekvésű térszínén. (A belterületől Ny-ra és ÉNy-ra homoki erdőfoltok, míg K-re és ÉK-re homoki erdők váltakoznak szőlőterületekkel, s csak D-i, DK-i irányban terpeszkednek a híres „bácskai” szántóföldeket adó zsiros feketeföldek.)

Maga a település, ill. annak magja – a három párhuzamos utcából álló „Ófalu” – egy ÉNy–DK-i csapásirányú enyhe kiemelkedésre (hosszanti homokbuckára) épült. Az említett halom egyik legmagasabb pontja (110 m) a templom környékén (a község D-i szélén), míg a másik (szintén 110 m) a Kálvária-dombon (az É-i faluvégén) emelkedik, ahonnan a térszín az említett vízfolyások irányába fokozatosan, de nagyon enyhén lejt.

Etnográfiai sajátosságok és telepítések

Vaskút (németül: Waschkut vagy Eisenbrunn, horvátul: Baškut) *nemzetiségi település*. Jelenleg (1993) 3 nemzetiség – magyar, német, bunyevác–horvát – és több etnikai csoport (csallóközi, dél-alföldi – szentesi, sarkadi, gyomai – telepes magyar, csángó–székely és néhány családnnyi cigány) él együtt a falusi társadalomban (1. táblázat).

1. táblázat. Vaskút lakosságának nemzetiségi összetétele 1910–1980 között

Év	Nemzetiségek aránya, %		
	magyar	német	bunyevác–horvát
1910	12,4	80,4	7,1
1941	13,6	81,7	4,6
1949	14,2	80,7	4,2
1980	64,6	30,3*	4,6*

* A KSH ún. tanácsi minősítése alapján

A bemutatott színes néprajzi kép alapvetően a történelmi fejlődés, ill. annak viharai következtében jött létre. Vaskút helyén a török *hódoltság elött* egy *Bácskút* nevű középkori kis magyar falu állt, amelynek népessége a török háborúk következtében szinte teljes egészében kicserélődött. Így a 17. sz. fordulójára Vaskúton *görögkeleti* vallású, *szerb* nemzetiségű *menekültek* éltek. A magyarországi településhálózat legkatasztrofálisabb pusztulását a tizenöt éves háború (1591–1605) hozta, ez volt a népesség „nagy futásának” időszaka. 1598 áprilisában Vaskút délszláv „behúzódó” lakossága – további 38 bácskai településsel egyetemben – papjai (a kalugyerek) vezetésével a harcokban elnéptelenedett Esztergom környékére települt át (TAKÁCS S. 1903), s ezzel a település mint község hosszú időre megszűnt létezni. (Az újbóli községgé alakulásra – 1752-ig – tehát több mint másfél évszázadot kellett várni!)

Az elnéptelenedett pusztát 1622 körül *újabb bevándorlók*, a *római katolikus bosnyák-horvátok* (helyi szóhasználat: *bunyevácok*) kezdték benépesíteni, akiket ferences barátok vezettek „keresztény földre” a török bosszúhadjáratai által sújtott hercegovinai vagy boszniai hazájukból. A török uralom elmúltával 1687 júliusában újabb bunyevác menekültek települtek le katonai szolgálatteljesítési kötelezettséggel Bács, Baja, Szabadka, Zombor és Szeged katonai palánkok körzetében. Így módon alakult ki Vaskút bunyevác-horvát népessége.

1690 októberében az Oszmán Birodalom területéről Arsenije Čarnojević pátriárka vezetésével tömeges méretű szerb kivándorlás indult meg, melynek során 1694-ben

Vaskútra is települtek *ortodox szerbek*. A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) idején a bácskai szerbek jelentős része a Délvidékre (katonai határőrvidékre, ill. a Szerémségbe) települt át.

A háborús viszonyok elmúltával a töröktől visszafoglalt területeken megindult az *újratelepítési* folyamat, amelynek során mérnöki alaprajzú, telektömbös (sakktáblás) *telepesfalvak* keletkeztek.

A bajai uradalmat – a hozzá tartozó Vaskútpusztával együtt – Grassalkovich Antal herceg – a század sikerembere, ill. nagy birtokhalmozója – telepítette be 1742–1757 között *római katolikus* vallású *németekkel*. 1758–1770 között pedig kevesebb számban, de szigorúan *katolikus felső-magyarországi* (Pest, Esztergom, Nyitra, Bars, Hont és Nógrád megyei) és *dunántúli* (főként Somogy, Tolna, Baranya, Veszprém megyei) *magyarokkal*, ill. felvidéki, „béketűrő” katolikus szlávokkal (*szlovákokkal*). (A szlovák népelem az eltelt századok alatt teljes mértékben asszimilálódott a többségi német lakossághoz.)

A *német telepescsaládok*nak mindössze 8,5%-a volt külföldi eredetű, míg zömük (közel 75%-uk) *korábban telepített magyarországi német települések* (Hajós, Nemesnádudvar, Csátalja, Császártöltés és Baja) *lakói közül* került Vaskútra (ún. másodlagos telepes volt) (FLACH, P. 1983; IVÁN L. 1988). (A német telepítés hatására 1757–1758-ban 30 szerb család Vaskútról a Bánát felé vándorolt el. A katolikus vallású, hasonló kultúrájú bunyevácok viszont vállalták az együttélést a németességgel, s lényegében ezzel ki is alakult a község mai sokszínű néprajzi előképe.)

A népességtelepítések áttekintését folytatva időben igen nagyot kell ugranunk, mert a jelentékenyebb *népességmozgások* századunk két nagy világegéséhez kötődően zajlottak le. A trianoni békekötés után az erőteljes délszláv propaganda hatására Vaskút maradék *szerb lakossága felszámolódott*, mert a Rác utcából (ma: Damjanich János u.) 16–17 család optált, azaz visszatelepült ősei szülőföldjére, az új Jugoszláviába (FLACH, P. 1983).

1944 szeptember–októberében a jugoszláv hatóságok kényszerintézkedései következtében a *Bácskában* 1941-ben *letelepített székelyeknek el kellett hagyniuk* lakhelyüket. 1945 januárjában *a szovjet hadsereg Vaskút német lakosságából 307 főt hurcolt* el 5–6 évi „málenkij robotra”, jórészt a Don-medencébe (FLACH, P. 1983). 1945 első felében *122 –jobbára istenségi és fogadjisteni származású – székely–csángó családot helyeztek el* Vaskútra német házakba, több esetben a tulajdonosokkal egy fedél alá (ÓSY-OBERDING J. 1967; SEBESTYÉN Á. 1972; BODOR GY. 1975a, b).

1945 november 20-án a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elrendelte a magyarországi németek áttelepítését Németországba. A rendelet a német lakosság mint kollektívum kitelepítéséről határozott. 1946 novemberében Vaskútról *940 személyt telepítettek ki Bajorországba* (Schweinfurt, Obernburg vidékére) (FLACH, P. 1983). 1946–47-ben a földreform végrehajtása keretében a deportált *németek helyére* Szabolcsból, Szentestől, Gyomárról és Sarkadról *szegényparasztokat* és szervezett kubikosokat *telepítettek* (GYENES A. 1972).

1947 áprilisában a magyar-csehszláv „népességcsere” – egyezmény keretében Vaskút populációja *csallóközi magyarokkal bővült* (őket is „megüresedett” német házakban helyezték el). A *német lakosság kitelepítésének második szakasza* 1947 augusztusában kezdődött. Ekkor *deportálták Vaskút németességének zömét* (1445 fő került Kelet-Németországba: a szászországi Pirna, ill. a vogtlandi Auerbach környékére)

(FLACH, P. 1983). Végeredményben, ha elkészítjük Vaskút kitelepített és elhurcolt németiségének mérlegét, megállapíthatjuk, hogy 1945–48 között összesen 2692 személyt, az 1941. évi népesség közel 78%-át hurcolták el szülőföldjéről.

Vaskút nem magyar lakosságának következő kálváriáját a személyi kultusz jugoszláv-ellenes paranoiás hisztériája (1949–58) hozta. 1949-ben – a Rajk-per szálainak „felgöngyöltése” során – a lehangosabb *délszláv politikai csoportokat*, ill. ezek vezetőit koholt vádak alapján – miszerint a bunyevác-horvátok is részt vettek az ország elleni jugoszláv invázió előkészítésében – *az ország belsejébe internálták* (GYENES A. 1972).

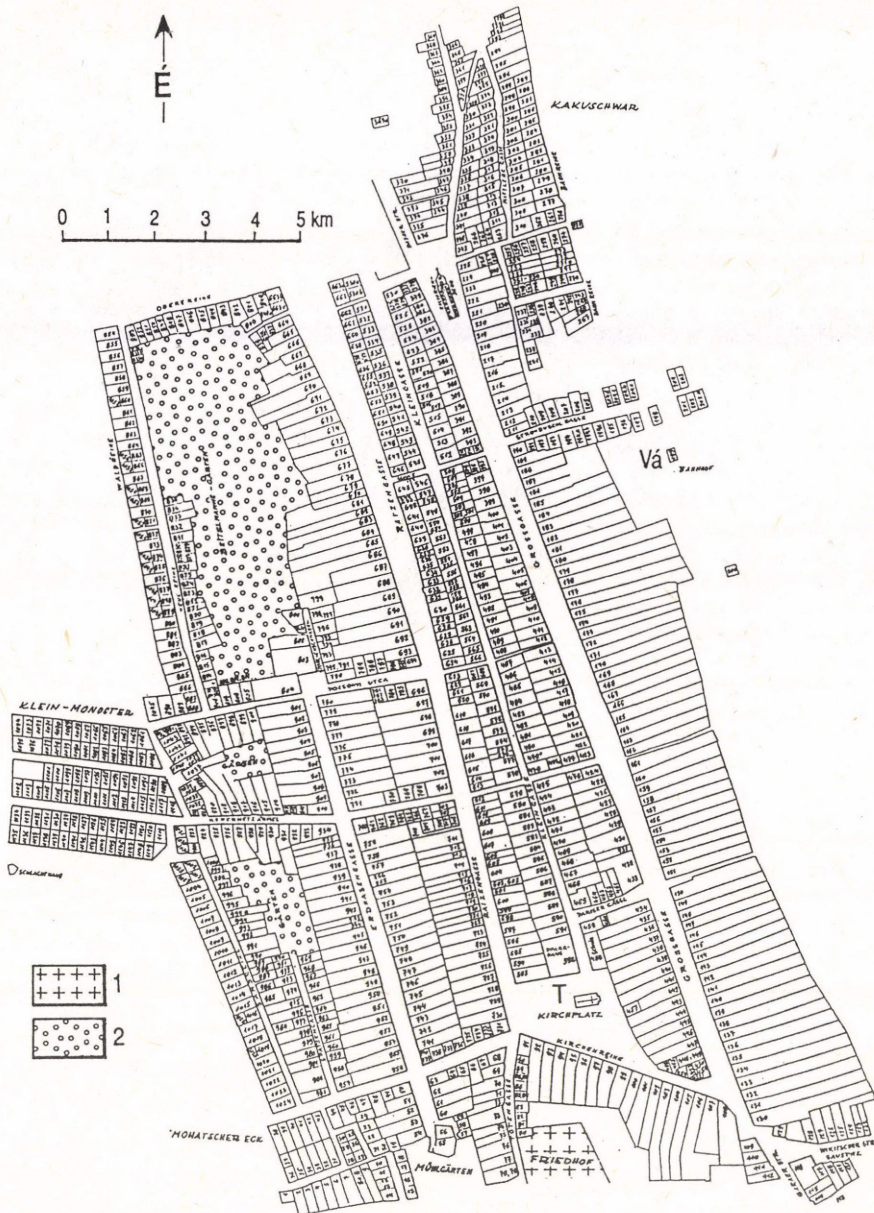
Alaprajz, településszerkezet

Mint már említettük, Vaskút a *szabályos* (saktábla alaprajzú, teleklábas) *telepes-falu* egyik hazai mintapéldája (1a, b., 2a, b. ábra). Bár – mint az a korábbiakból kiderült – a történelem viharai ugyancsak megtépázták a község népességét, ám ennél sokkal kevésbé alakult át a telek- és épületállomány, amely alapos megfigyeléssel igen sokat elárul egy falu társadalmáról, ill. hosszú ideig képes megőrizni a helyi társadalom „lenyomatát”.

A részletes elemzés előtt azonban érdemes néhány gondolatot szentelni annak, hogy miért éppen e község szolgáltatott jó terepet egy ilyen vizsgálat elvégzéséhez? Ennek két fő oka van. Egyrészt a farmer típusú, magas színvonalú mezőgazdálkodás a 19. sz. végére kiugró jövedelmet biztosított a rendkívül szorgalmas, erre az időre teljes mértékben polgárosult német parasztságnak, így nagyvonalú, tetszetős és jó állagú, időálló épületállomány jött létre. Másrészt Vaskúton olyan mutatók, színvonalas, már-már urbanusan ekletikus volt az épületvagyon, hogy a településszerkezetet, a faluképet és magukat a házakat a 20. sz. második felének – minőségében ugyan igen silány, de a civilizációs szintet kétségkívül emelő – „modernizálási hulláma” kevésbé tudta szétdőlni, mint sok más, eredendően rosszabb helyzetű település esetében. Tehát öröm az ürömben, hogy a lassúbb fejlődés, egy jobb színvonalú régít kevésbé tudott átstrukturálni.

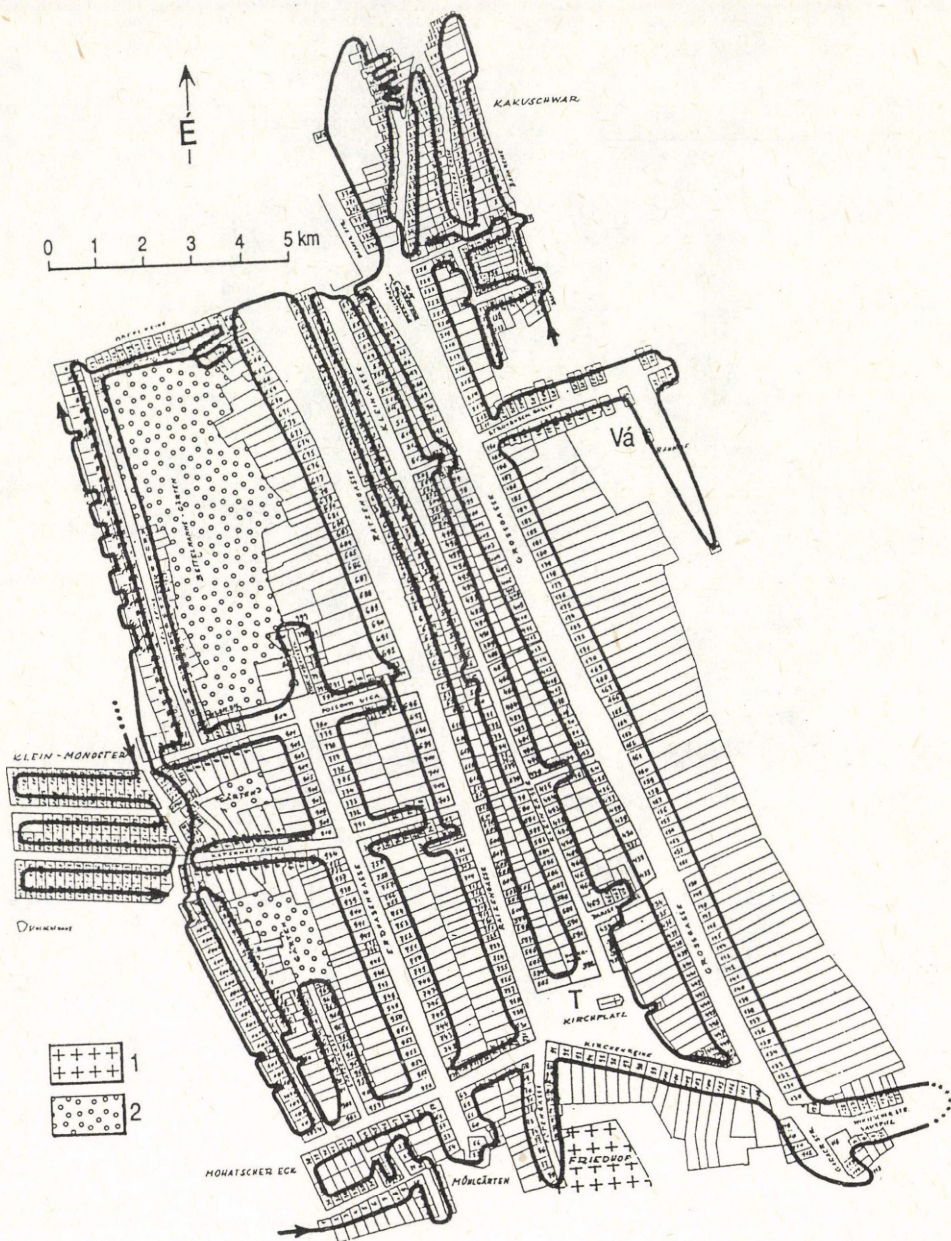
A község belső szerkezetét elsősorban a betelepülés időpontja határozta meg, így a településmagot a legrégebben (a 18. sz. második felében) települt, s alapvetően 3 párhuzamos utcából álló „Ófalú” (3. ábra 1.1–1.11. egységei) (Nagy u. /Grossgasse/, ma: Kossuth Lajos /Fő/ u.; Kis u. /Kleingasse/, ma: Petőfi Sándor u. és a Rác u. /Rački vagy Bunjevački sokak, Raizengasse/, ma: Damjanich János u.) képezi. E három régi utca őrzi leginkább az etnikumok, ill. a társadalmi rétegek elkülönülésre való törekvését, hiszen az 1772–93 között beépült Nagy utcában lakott a német és az *elnémetesedett szlovák nagygazdák* zöme (3. ábra 1.4. egységének középső része), a Kis utcában a kevésbé módos magyar, kisebb számban német parasztok (az említett két utcában nem annyira a nemzetiség, sokkal inkább a vagyoni helyzet határozta meg a szegregációt), míg a Rác utcában különböző vagyoni helyzetű – de az elkülönülésre etnikai alapon törekvő – *bunyevác-horvátok* laktak. (A vagyoni helyzetre leginkább a telek- és épület-nagyságból, az egyes helyeken hézagosan zárt sorúvá váló beépítésből (1a, b., 2a, b. ábra), valamint a központhoz (falumaghoz) viszonyított távolságból (3. ábra, 1.6., 1.9.), pl. a Templomsor német és bunyevác nagygazdaházai) lehet következtetni.

Érdekes jelenség, hogy egy ilyen, viszonylag kicsi településnél, mint Vaskút egy funkcionálisan megosztott (szakosodott), bár még meglehetősen kezdetleges központ-rendszer alakult ki (3. ábra, 1.1–1.3.). A „világi” jellegű falumag (3. ábra, 1.1.) a

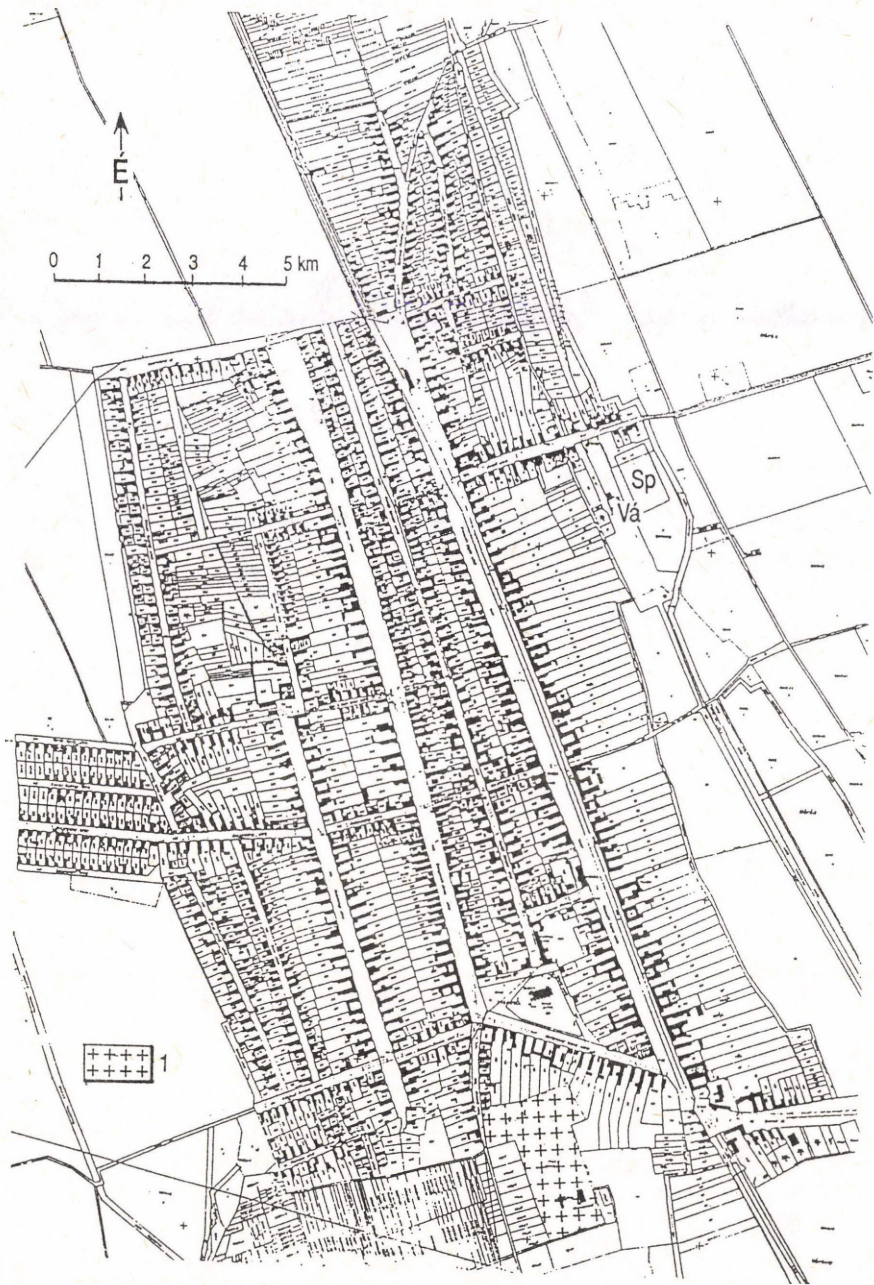

Ia. ábra. Vaskút telekelsztása 1944-ben (FLACH, P. 1983 alapján). – 1 = temető; 2 = kert; T = templom; Vá = vasútállomás

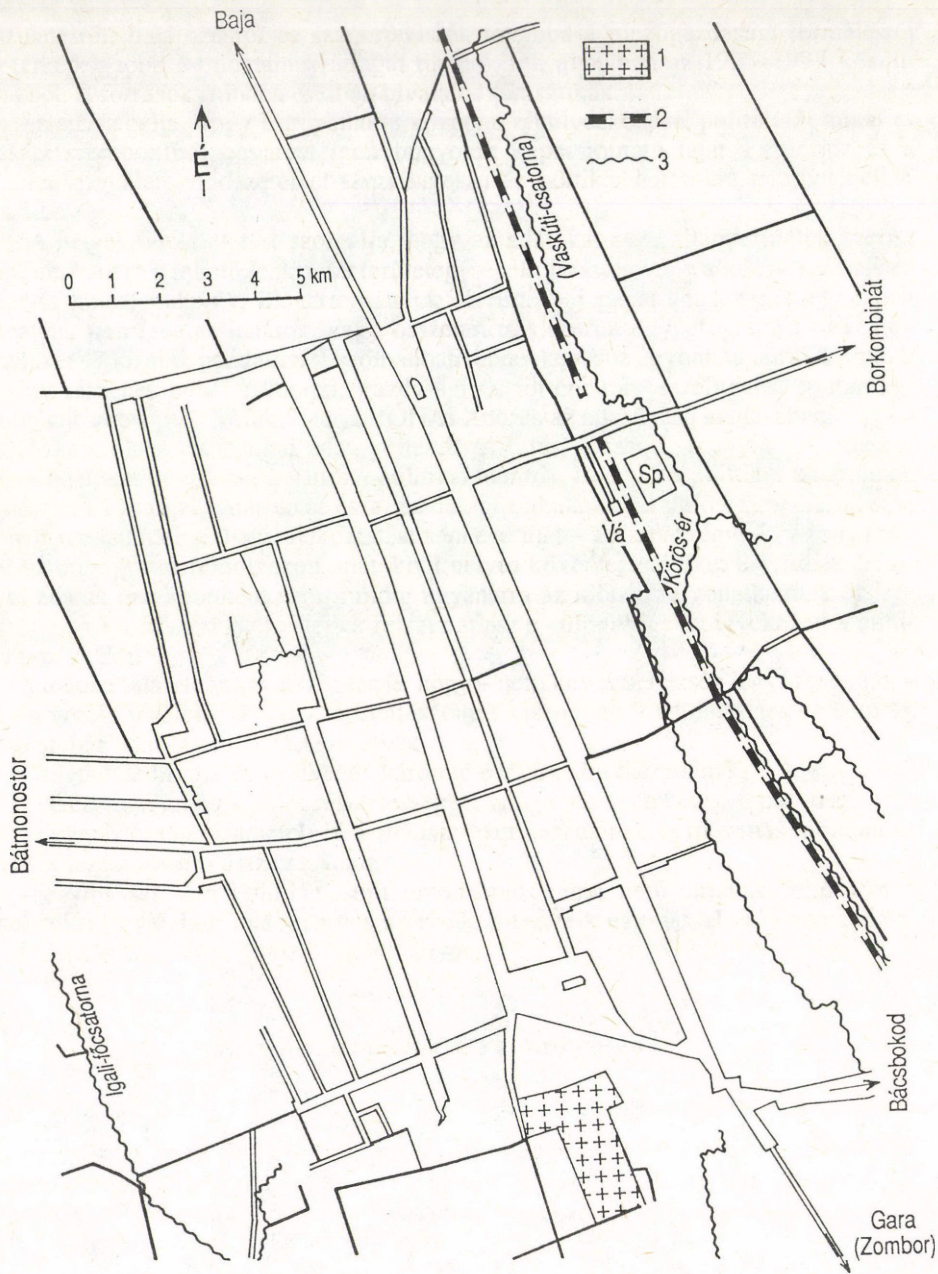
Plot division of Vaskút in 1944 (after FLACH, P. 1983). – 1 = cemetery; 2 = garden; T = church; Vá = railway station

1b. ábra. A házak számozási rendszere 1944-ben. (A jelmagyarázatot l. az 1a. ábránál.)
 Street numbering system in 1944. (For explanation see Fig. 1a.)

2a. ábra. A belterület beépítettsége 1978-ban. – 1 = temető; Vá = egykori vasútállomás; Sp = sportpálya
 Building-up structure of inner part in 1978. – 1 = cemetery; Vá = former railway station; Sp = sports ground

2b. ábra. Utcahálózat 1978-ban. – 1 = megszüntetett vasútvonal; 2 = temető; 3 = vízfolyás; Vá = egykori vasútállomás; Sp = sportpálya

Street pattern in 1978. – 1 = former railway line; 2 = cemetery; 3 = water flow; Vá = former railway station; Sp = sports ground

községházával, postával, üzletekkel, vendéglőkkel stb. a Monostori út (régi nevén: Kabátujj u., ma: Alkotmány u.) Fő utcába való becsatlakozásánál alakult ki és lineárisan fejlődött tovább az előbb említett utca mentén. Az egyházi-művelődési központ (3. ábra, 1.2.) a Plébániatemplommal, a paplakkal és a korábban német tanyelvű, katolikus iskolával, valamint az újabb keletű Művelődési Házzal (eszpresszó, mozi, diszkó) a község D-i részén települt. Tulajdonképpen az iskola teremtette meg az összeköttetést a Párizsi (ma: Szalvay Mihály) utcával, amely villaszerű beépítésével a falu *értelmiségének* lakhelye volt,¹ és mintegy „belső villasort” képezett a paraszti lakosságú falutestben.

További érdekesség – ami a térképről leolvasható –, hogy mindhárom eddig bemutatott utca ÉNy-i irányban tölcselesen kiszélesedik. Ez alföldi sajátosság, s azt bizonyítja, hogy ebben az irányban lehettek a régmúltban a legelők. (Az utca azért szélesedett ki, hogy a kifelé haladó, egyre nagyobbá váló gulya, konda elférjen rajta.)

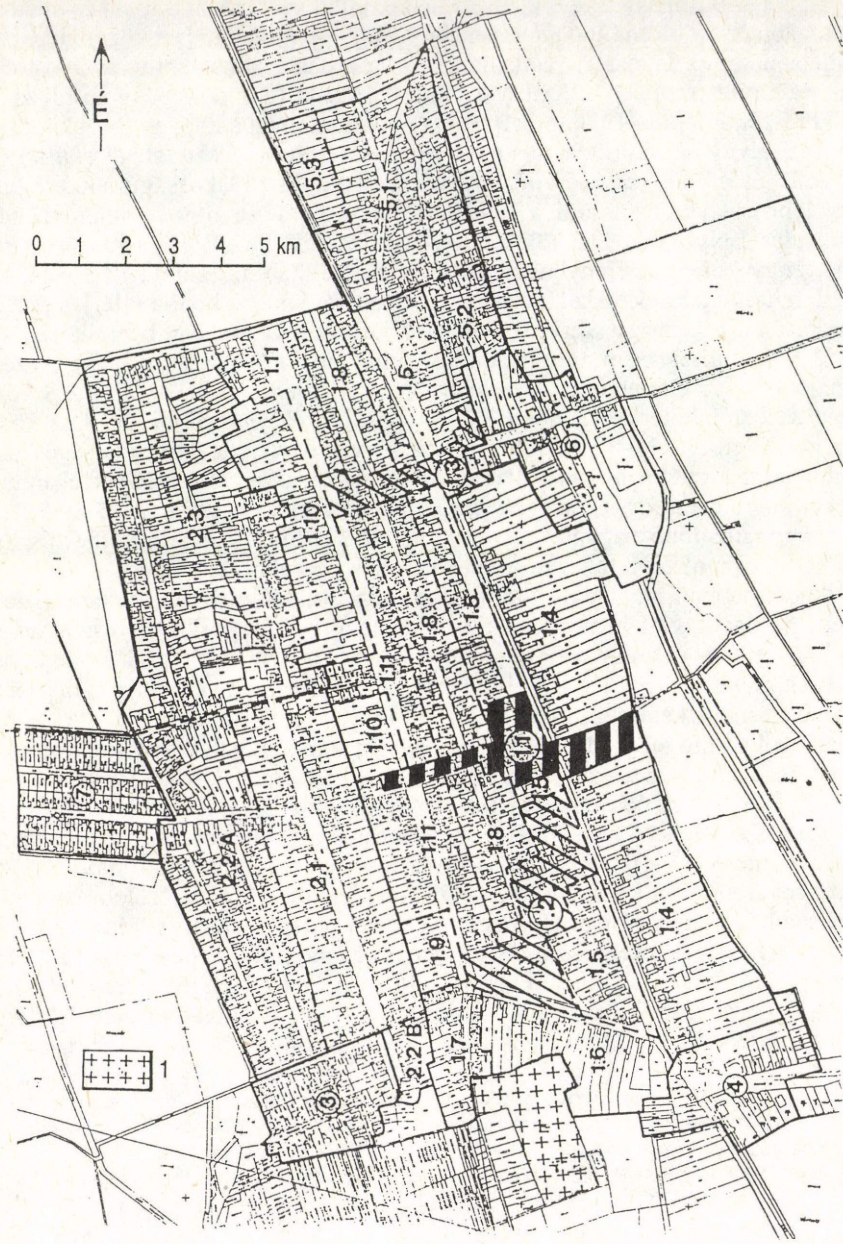
Vaskút második nagy szerkezeti eleme a jórészt a 19. sz.-ban beépült „Újfalú” (3. ábra, 2.1–3.), amely nem annyira etnikai, mint inkább társadalmi helyzet szerint differenciálódott. Az Ófaluhoz legközelebb jött létre a legrégebbi, 1772–1828 között épült *középparaszti* lakóterület (3. ábra, 2.1.), míg a faluszélen a későbbi – a 19. sz. közepi és a 20. sz. első éveiből való – Új sor /Neue Reihe, Novi red/, vagyis a régi zöldségeskertek – pl. Malomkert, Bettelmann-kert, Monostori-kert – a „Waschkuter Speizekammer” beépítésével keletkezett *kis- és szegényparaszti* lakóterület (3. ábra, 2.2B és 2.3.). A beépítés a kapitalizálódó nagygazdák vagyonosodását tovább gyarapította, hiszen a korábban kerti hasznosítású, faluszéli földek kerültek parcellázásra.

Tulajdonképpen az „Újfalú” területéhez kapcsolható a Mohácsi-sarok /Mohatscher Eck, Mohácki Čošak/ nevű, 1850–1906 között épült *szegényparaszti jellegű* falurész (3. ábra, 3.), valamint a Disznó-hegy /Sauspitz, Svinjski Vrh/, a Bokodi vagy Szabadkai út környéke (3. ábra, 4.), mely a 19. sz. első felében épült és napjainkra jelentős funkcióváltáson ment keresztül, mert itt alakult ki Vaskút „kvázi iparterülete” (amely inkább ipari szolgáltató telephelyeket foglal magába, semmint valódi iparterületet).

Vaskút É-i falurésze a *Kakasvár* /Kakuschwar/ (3. ábra, 5.1–3.) a 19. sz. második felében épült; apró telkeiből a kisparaszti eredetre (3. ábra, 5.1.), ill. a *zsellérek* lakóhelyére (3. ábra, 5.2.) lehet következtetni. Itt a lakult ki a falu csekély (a holocaustot megelőzően mintegy 30–50 fős) *zsidó* lakosságának mini-gettószerű tömörülése, ezt bizonyítja a Jókai utcában a volt zsidótemető telke (3. ábra, 5.2.). E területre szegregálódtak a második világháború után a legszegényebb *csángó* (pl. Székely u.) és a *viharsarki kubikos telepesek*, ill. a németlakta falvakra olyannyira jellemző igen kevésszámú *cigányság* (3. ábra, 5.2.). A Bajai út mentén pedig az 1980-as évtizedben jött létre – 34 telken – az „Újtelep” (3. ábra, 5.3.), amelynek házhelyeit a városi telekhiány miatt alakították ki, hiszen a szomszédos Baja D-i széle innen csak mintegy 4–4,5 km távolságra található.

Az 1970-es évek városrendezési terveiben felmerült az egész község Bajához történő hozzácsatlakozásának gondolata is („Baja kertváros” néven), ami szerencsére csak terv maradt. Az 1980-as évtized területfejlesztési politikáját országosan is a „városkörnyéki” falusi települések általános preferálása, a családiházás – „kertvárosias” – lakónegyedek falura történő „kihelyezése” jellemezte; Vaskút esetében az Újtelep fekvésénél fogva is házhelyosztásra volt „teremtve”.

¹Itt állt az irodalomjegyzékben szereplő Paul FLACH édesapjának boltja és villaszerű háza, amely ma is lakott épület.

3. ábra. Vaskút társadalomtörténeti – funkcionális településszerkezetének egységei (A magyarázatot l. a szövegben.)

Social-historical and functional parts in the regional structure of Vaskút (For explanation see the text.)

A Kakasvárhoz csatlakozott a vasútállomás és a hozzá vezető „vasúti villasor” (3. ábra, 6.), amely a Baja-Zombor-Újvidék vasútvonal 1895-ös létesítése után épült ki. A területesség részint funkcionális szerepkört hordozott (közlekedésüzemi terület), másrészt a *polgári-kispolgári* (nem paraszti) foglalkozású (pl. malomtulajdonos, vasutas, kereskedő stb.) falusi réteg lakóhelye volt, ami egyben a társadalmi elkülönülést is példázta. (Az említett vasútvonal Baja–országhatár közötti szakaszát az elmúlt rendszer szűklátókörű közlekedéspolitikája 1971-ben számolta fel, s ezzel Vaskút is a Duna–Tisza köze amúgy is nagy vasúthiányos területéhez csatlakozott.) A vasúti villasor és a Nagy utca találkozásának forgalmi csomópontja pedig létrehozta az É-i falurész, a „*Felvég*” kicsi alközpontját (kocsma, üzletek, óvoda, iskola) (3. ábra, 1.3.).

Végezetül Vaskút – történeti és morfológiai szempontból – „legfiatalabb” falurésze a Ny-i irányú nyúlvány, *Kis-Monostor* /Kleinmonostor/ (3. ábra, 7.), amely az első világháború után (1925 körül) jött létre, mint e korszak sajátos, politikailag determinált társadalmi szegregációs rokkant-telepe. Az országsszerte elterjedt rokkant-telepek a társadalmi lelkiismeret tárgyiasult manifesztumai, hiszen a politikai vezetés e jutányos és viszonylagosan jó minőségű juttatás révén kívánta a megnyomorodott embereket kárpótolni, ill. a „haza szolgálatát” megjutalmazni. (Az persze más kérdés, hogy az elmúlt 60–65 év alatt ezek a telepek is teljes mértékben „amortizálódtak”.) A szabályos ház-helyosztás, a szűk telkek, a városias megjelenésű, neobarokk utánérzésű házak reprezentálják az előbbi megállapításokat. Ez annál is inkább érthető, hiszen a világhégés ily módon „kárpótol” áldozatait, a hadirokkantak között szép számmal voltak nem mezőgazdasági foglalkozású és kötődésű katonatisztek, ill. a két világháború közötti feudálkapitalizmus dzsentroid társadalmának jellegzetes képviselői, a vitézek.

IRODALOM

- ALBERT G. 1983. Emelt fővel. – Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi Kiadó, Bp. 511 p.
- ÁCS Z. 1984. Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. – Kossuth Kiadó, Bp. 329 p.
- BELLÉR B. 1981. A magyarországi németek rövid története. – Gyorsuló idő sorozat, Magvető Kiadó, Bp. 211 p.
- BODOR Gy. 1975a. Székely honfoglalás 1945-ben. I. rész. – Forrás 3. pp. 70–83.
- BODOR Gy. 1975b. Székely honfoglalás 1945-ben. II. rész. – Forrás 4. pp. 59–68.
- BOROVSKY S. (szerk.) 1909. Bács–Bodrog vármegye I.–II. – Magyarország vármegyéi és városai. Orsz. Monográfiai Társaság, Bp. 453 p. és 616 p.
- FEHÉR I. 1988. A magyarországi németek kitelepítése 1945–50. – Akad. Kiadó, Bp. 232 p.
- FLACH, P. 1983. Waschkut (Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka, Ungarn). – Verfasser, München, 736 p.
- GYENES A. (szerk.) 1972. Észak-Bácska. – Monográfia. Mezőgazd. Kiadó, Bp. 284 p.
- IVÁN L. 1988. A népességlepítések és a gazdálkodástörténet alakulása a Dél–Dunavölgy középfalvaiban. – Alföldi Tanulmányok 12. MTA RKK Alföldi Kutatócsoport, Békéscsaba, pp 181–204.
- KIRÁLY L. 1981. Az „amerikai utas” agrárfejlődés Bács-Kiskunban a II. világháború előtt. – In: IVÁNYOSI-SZABÓ T. (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából III. A kapitalizmus kora. Kecskemét, pp. 5–69.
- KOCSIS K. 1989. Magyarország jelenlegi etnikai térszerkezetének sajátosságai. – Földr. Közl. 47. 3. pp. 283–305.

- KOVÁCS K. 1990. Polgárok egy sváb faluban (A két világháború közötti Németbóly társadalmának alapvonásai.) – *Tér és Társadalom* 4. 1. pp. 33–76.
- KUNSZABÓ F. 1969. A sokgyökerű magyar Bácska. – *Forrás* 5–6. pp. 64–73.
- KUNSZABÓ F. 1970. Hontalan honosok. – *Forrás* 2. pp. 30–36.
- ÓSY-ÖBERDING J. 1967. A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon. – *Agrártörténeti Szemle* 1–2. pp. 183–194.
- SAJTI E. 1984. Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. – *Nemzetiségi füzetek* 6. Akad. Kiadó, Bp. 63 p.
- SEBESTYÉN Á. 1972. A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madárfalvától napjainkig. – *Tolna megyei Tanács VB. Szekszárd*, 279 p.
- TAKÁCS S. 1903. Telepítések Esztergom vidékére a XVI. század végén. – *Századok* 37. pp. 529–535.
- UROSEVICS D. 1969. A magyarországi délszlávok története. – *HNF Országos Tanácsa, Magyarországi Délszlávok Szövetsége*, Bp. 24 p.
- ZIELBAUER GY. 1989. Adatok és tények a magyarországi németség történetéből (1945–1949). – *Nemzetiségi füzetek* 7. Akad. Kiadó, Bp. 142 p.
- ZORN A. 1944. A németség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye területéről (1944–1948). – *In: Emigráció a Kárpát-medencében. Kőrösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba*. pp. 101–123.

WHICH CAN BE (PARTLY) OBSERVED ON THE MAPS

by *L. Iván*

S u m m a r y

The geographical knowledge of Hungarians is often found wanting. The average Hungarian leaves much to be desired in finding his or her way about. The lack of knowledge is especially exposed in using maps, in orientation with the help of maps, in drawing information from maps and in the application of the acquired map information. Maps offer a great deal of information, however, for those who can read their signs, marks, lines. They include a lot of information on settlements as well. This study tries to shed light on consulting the map through the examination of the 'projection' of geographical space, the map itself, or just one urban map to put it properly. From this map social information and conclusions can also be drawn. In our example Vaskút, a village of settlers in Southern part of the Great Hungarian Plain is analyzed through the formation of the spatial features of its society, as shown in the map.

Vaskút is a village of 4000 inhabitants, situated in the northern part of the Bácska Region, about 7–8 km south of Baja town. The core of the settlement consists of three parallel streets and is called 'Ófalu'. It is built on top of a rather low, longitudinal sand dune of NW-SE direction.

Vaskút (in German *Waschkut* or *Eisenbrunn* and in Croatian *Baškut*) is a settlement with national minorities. In 1993 there are three nationalities (Hungarian, German, Catholic Serbian – Croatian) and several ethnic groups (Hungarian settlers from the Csallóköz and the Southern Great Plain [Szentés, Sarkad, Gyoma]) and 'Csángos' (Hungarian speaking natives from Transylvania and Moldavia) and a few Gipsy families included in the rural society of the village.

After the Turkish Rule and the wars of that age, the ancient Vaskút became one of the uninhabited settlements in the Great Plain. After the wars, however, immigrants began to settle down in the areas re-occupied from the Turks. In this process villages of settlers were founded with square shaped ground-plots of checkerboard pattern.

Duke Antal Grassalkovich had some Roman Catholic Germans to settle down at Vaskútpuszta between 1742 and 1757. Only 8.5% of the German settlers came from abroad. Most of them (nearly 75.0%) came from Hungarian settlements of German nationality having been settled down there before (Hajós, Nemesná-dudvar, Csátalja, Császártöltés and Baja). They were the so called 'secondary settlers'.

The population of German nationality in Hungarian settlements was made to run the gauntlet after World War II due to enforced migrations. It led the national conversion in some cases. On 20 November 1945 the Allied Control Commission decided on the transmigration of the German nationality into Germany from Hungary too. It was to be a collective exodus of German nationality.

When we make the balance of the Germans displaced from Vaskút, the figures show 2,692 persons (almost 75% of the settlement's population in 1941) being forced to leave their homeland between 1945 and 1948. As 'Csangos' from Bácska, Hungarians transmigrated from the Csallóköz Region and ex-cotters from other parts of the Great Plain were settled down, the German national character was greatly reduced. It was intensified by the rapid assimilation of the Germans, who had been having national identity problems for 20–25 years already. Consequently, by the 1990s Hungarian nationality became both the absolute and relative national majority at Vaskút too.

Though the population of the village has been suffering a lot in the course of history, the ground-plots and buildings have not transformed basically. Their study can reveal a lot about the local rural society, or, to put it more precisely, it can 'reflect' the social conditions for a long time.

The high quality farming ensured high income for the very hard working German farmers risen into the middle class by the end of the 19th century. Therefore their buildings were well constructed, good looking and lasting dwellings. The buildings at Vaskút had an almost urban eclectic feature and good condition. It is the explanation for the 'modernization wave' of the 20th century could not ruin the original settlement structure as it did in a lot of other villages, bringing about a higher level of infrastructure, but a lower level of aesthetic value. So the rather slow development hardly could re-structure the nice old setting, and it can be called 'taking the gilt off gingerbread'.

The inner structure of the settlement is defined first of all by the time of settling. The former want of social separation is still best expressed in the three oldest, parallel streets making up the core of the settlement. Among the Germans (the former majority) this separation was based on their financial and economic status rather than on their nationality. On the other hand, with the Catholic Serbs and Croats, being the minority, social separation was based upon their ethnic unity rather. The size of the ground-plots and buildings, the built up area developed in unbroken row, yet being occasionally discontinuous and the distance from the core of the settlement all reflect the financial situation of the old owners.

In the parts of the village that has been formed since the 19th and 20th centuries, social segregation has been directed by the financial conditions at the cost of the ethnic relations (as it is the case with the accumulation of dwellings owned by middle class and lower class farmers, cotters, intellectuals, pretty bourgeoisie, Gypsies and Jews e.g.).

The functionally divided, though not yet well developed, system of centres in such a small settlement as Vaskút is a very rare phenomenon.

Translated by I. TÓZSA

Page, S.: *Urban Tourism (A városi turizmus)*. – Routledge, London–New York, 1995, 270 p.

Stephen PAGE, az aucklandi Massey University Albany Turizmus Tanszékének docense a nemzetközi idegenforgalmi szakirodalom területén is hiánypótlónak mondható szakkönyvet jelentetett meg a Routledge Kiadó gondozásában. A kiadó előszava szerint a könyv kiváló segédeszközül szolgálhat a turizmus és a szabadidős tevékenység tanulmányozását, kutatását választó egyetemi hallgatók, ill. diplomások számára. Integrált, holisztikus szemlélettel közelíti meg a turizmus egyik jellemző típusának, a városi idegenforgalomnak a természetét, megjelenítve a kérdéskör elméleti és gyakorlati összetevőit. A szerző 7 fejezetben tárgyalja